

**ПИТАННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 239² КК УКРАЇНИ (НЕЗАКОННЕ
ЗАВОЛОДІННЯ ЗЕМЛЯМИ ВОДНОГО ФОНДУ В ОСОБЛИВО
ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ)**

У статті визначається безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 239² КК України (незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах). Досліджується його структура та механізм заподіяння шкоди.

Ключові слова: суспільні відносини, суб'єкти, предмет, соціальний зв'язок, механізм заподіяння шкоди.

Питання про об'єкт злочину у науці кримінального права залишається одним з найважливіших та дискусійних. Це стосується і безпосереднього об'єкту злочину, передбаченого ст. 239² КК (незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах), на що впливає багато чинників, серед яких можливо виокремити основні. По-перше, кримінально-правове значення безпосереднього об'єкту злочину полягає в тому, що він є елементом складу злочину, ознаки якого передбачені у відповідній нормі Особливої частини КК, і враховуючи ч. 1 ст. 2 КК - складником юридичної підстави кримінальної відповідальності особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, з таким складом. Таким чином, точність визначення безпосереднього об'єкта в теорії та на практиці є важливим питанням вирішенням долі людини.

По-друге, безпосередній (основний безпосередній) об'єкт злочину, якщо розглядати його в площині конкретної норми Особливої частини Кодексу, охоплюється родовим та загальним об'єктом, тому відсутність єдиної позиції науковців щодо визначення (дефініції) об'єкту злочину обумовлює

різноманітність поглядів на родовий та безпосередній об'єкти конкретних видів злочинів, зокрема зазначеного злочину. Така ситуація потребує продовження наукових пошуків і підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Метою даної статті є визначення основного і додаткового безпосередніх об'єктів злочину, передбаченого статтею 293² КК України, а також дослідження їх структури з аналізом механізму заподіяння йому шкоди.

Питанню об'єкту незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах приділяється в наукових працях І.І. Митрофанова, А.М. Притули [6,53], М.І. Мельника, М.І. Хавронюка [5,754-755], А.М.Шульги [15,92], проте його розгляд носить фрагментарний характер, а окремого дослідження наведеної проблематики в науці вітчизняного кримінального права ще не було, і це пов'язано з недавною криміналізацією цього злочинного діяння [13].

Дослідження безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 239² КК, пов'язано з необхідністю попереднього визначення родового та видового об'єктів незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. За основу беремо теорію об'єкта злочину як суспільних відносин, яка, на нашу думку, є найбільш переконливою. Враховуючи, що злочинні діяння, об'єднані в розділі VIII Особливої частини КК під назвою «Злочини проти довкілля», в сукупності створюють загрозу розвитку та існуванню майбутніх поколінь, то родовим об'єктом вище вказаного злочину, як і інших злочинів з наведеного розділу, є *суспільні відносини що забезпечують екологічну безпеку*. Відповідно видовим об'єктом - *суспільні відносини, що забезпечують екологічну безпеку в такій частині геосфери як літосфера*.

Аналіз змісту ст. 239² КК України та врахування діалектичного взаємозв'язку родового, видового та основного безпосереднього об'єктів показує, що *основний безпосередній об'єкт незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах – це суспільні відносини, які забезпечують екологічну безпеку у сфері використання земель водного фонду як складової літосфери*. Додатковими об'єктами цього злочину можуть бути *відносини, що забезпечують життя, здоров'я, власність, безпеку виробництва,*

безпеку руху та експлуатацію транспорту.

Щоб з'ясувати сутність і уявити механізм заподіяння шкоди безпосередньому об'єкту злочину, що досліджується, необхідно розглянути структуру суспільних відносин які визначаються безпосереднім об'єктом цього злочину.

Самі суспільні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони являють собою певні зв'язки між людьми (суб'єктами відносин), які утворюються в процесі сумісної матеріальної і духовної діяльності на підставі певного засобу виробництва і специфіки, яка притаманна кожному етапу історичного розвитку суспільства.

Погоджуючись з В.Я. Тацієм, можна відмітити, що у філософській і соціологічній літературі найбільше розповсюдження отримав погляд, що складовими частинами суспільних відносин є: (1) носії (суб'єкти) відносин; (2) предмет, з приводу якого існують відносини, або інакше кажучи, фактори, які визначають факт виникнення і існування такого взаємозв'язку; (3) суспільно-значуща діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин [14,10]. Суспільні відносини являють собою цілісну систему елементів, які її утворюють, з відповідним взаємозв'язком між ними. Структура ця завжди має бути незмінною, включення будь-яких інших елементів, або виключення існуючих, призведе до фактичного зникнення самих відносин і називатись це буде по іншому.

Обов'язковим елементом структури є суб'єкт: у відносинах екологічної безпеки специфічним (з особливим суспільним та правовим значенням) є український народ (ст. 13 Конституції України). Юридична форма приналежності природних ресурсів Українському народу як носію суверенітету і єдиному джерелу влади в Україні, закріплена Основним Законом держави, передбачає чітке розмежування між поняттями «суб'єкти права власності» і «суб'єкти здійснення права власності». Народ не може повсякденно здійснювати правомочності власника, тобто реально володіти, користуватися і розпоряджатися природними ресурсами країни чи окремого її регіону. Тому конституційне положення, яке відносить Український народ до суб'єктів права

власності на природні об'єкти, має більше соціально-економічний, аніж політико-правовий характер. Визнання народу України суб'єктом права виключної власності на певні природні ресурси не породжує самостійної форми власності на ці об'єкти. За своєю економічною природою власність на ці об'єкти фактично є державною. Народ і держава як суб'єкт права власності не можуть протиставлятися. Будь-яка держава фактично виступає організаційно-правовою формою здійснення прав кожного суверенного народу.

Український народ здійснює право власності на природні ресурси через органи державної влади і місцевого самоврядування. Межі компетенції цих органів визначаються Конституцією України.

Порядок здійснення права власності на природні ресурси регулюється чинним поресурсовим законодавством. Певною специфікою характеризується регулювання здійснення права власності, зокрема на землю. Проголошуючи землю об'єктом права власності Українського народу, в особі органів державної влади і місцевого самоврядування, держава як суб'єкт права власності на землі, які їй належать, законодавчо розпоряджається землею. Так, згідно зі ст. 84 Земельний кодекс України (далі - ЗК) право державної власності на землю набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій відповідно до закону. Ці органи складають єдину систему органів державної виконавчої влади, які перебувають у ієрархічному підпорядкуванні. Тому ЗК розмежував компетенцію цих органів щодо здійснення правомочностей суб'єкта права власності на землю.

Відповідно до Конституції (ст. 140) місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Але земельне законодавство не передбачає вирішення такого питання місцевим самоврядуванням, як, наприклад, щодо розпорядження землями комунальної власності безпосередньо територіальною громадою. Здійснення повноважень суб'єкта права комунальної власності на землю ЗК покладено на органи місцевого самоврядування.

Крім права власності на природні ресурси, існує і друга організаційно-правова форма приналежності їх певним суб'єктам (зокрема, громадянам). Йдеться про право користування громадянами природними об'єктами права власності народу.

Чинне екологічне законодавство розрізняє загальне і спеціальне природокористування громадян. Загальне користування природними ресурсами здійснюється громадянами для задоволення їх життєво необхідних потреб (оздоровчих, естетичних, рекреаційних, матеріальних та ін.). Суб'єктами цього права є всі без винятку громадяни. Для його реалізації не потрібно отримувати спеціальні дозволи (ліцензії), воно здійснюється безоплатно. Реалізація цього права не пов'язана із закріпленням природних ресурсів за окремими особами. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 38) допускає можливість обмеження цього права у випадках, передбачених законодавством України.

У порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, — на пільгових умовах. Спеціальне природокористування, за загальним правилом, пов'язане із закріпленням відповідних природних ресурсів за конкретними природокористувачами.[2]

Суб'єктами суспільних відносин, які забезпечують екологічну безпеку у сфері використання земель водного фонду як складової літосфери, з однієї сторони виступає держава в особі своїх державних органів та органів місцевого самоврядування. Такі суб'єкти поділяються на органи загальної та спеціальної компетенції. До органів загальної компетенції відносяться: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. До органів спеціальної компетенції можна віднести: Міністерство екології та природних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України (входить до системи органів

виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері розвитку водного господарства і меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів) [8], Державна служба геології та надр України (Державна служба геології та надр України (Держгеонадра України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.) [12], Державне агентство земельних ресурсів України ((Держземагентство України) є центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів та топографо-геодезичної і картографічної діяльності, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері земельних відносин та топографо-геодезичної і картографічної діяльності) [9], Державне агентство рибного господарства України ((Держрибагентство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України. Держрибагентство України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства) [11], Державне агентство лісових ресурсів України ((Держлісагентство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України, входить до системи центральних органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарства) [10], а також їх структурні підрозділи на місцях. Тобто, це органи державної влади, які маючи на те повноваження, від імені українського народу, надають

землі водного фонду у власність, користування, володіння іншим суб'єктам (другій стороні) досліджуваних відносин.

З іншого боку цих відносин знаходяться суб'єкти, які утримують у власність, користування, володіння землі водного фонду. Відповідно до законодавства України: у власність надаються землі водного фонду *громадянам та юридичним особам* (ч.1 ст. 59 ЗК); у користування – *громадянам та юридичним особам, водогосподарським організаціям, іноземним фізичним і юридичним особам* (ч. 1, 2 ст. 85 Водного кодексу України).

Предметом суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, справедливо називають те, з приводу чого існують відносини між учасниками (суб'єктами відносин) [7,61]. Правильне визначення предмета суспільних відносин, які охороняються, сприяє встановленню механізму злочинного впливу на об'єкти, а також точному визначенню тієї шкоди, яка ним завдається. В науці кримінального права всі суспільні відносини, в залежності від їх предмета прийнято поділяти на дві групи – матеріальні та нематеріальні. Матеріальні відносини – це ті, до складу яких входить матеріальний предмет, фізичні тіла, речі (земля, рослини, дикі тварини тощо). Всі інші предмети відносяться до нематеріальних відносин. У цих відносинах функції предмета виконують інші соціальні цінності (державна влада, духовні блага та ін.) [14,27; 3,99; 7,62].

На нашу думку, суспільні відносини, які являються безпосереднім об'єктом злочину передбаченого ст. 239² КК України, відносяться до матеріальних відносин. Вони виникають і існують з приводу матеріального предмета – землі, а точніше поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду. Отже, *предметом досліджуваних суспільних відносин слід визнавати поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду.*

Третім структурним елементом суспільних відносин є соціальний зв'язок, який вважається змістом самого відношення. Під соціальним зв'язком найчастіше розуміють певну взаємодію, взаємозв'язок між суб'єктами по відношенню до предмета суспільних відносин. В.Я. Тацій виділяє соціальний зв'язок як певний вид людської діяльності, причому вона носить самий

різноманітний характер. Вона може бути викликана не тільки соціальними, але й біологічними, часто фізичними властивостями людини [14,42]. Вчені вважають, що зовні соціальний зв'язок виділяється у двох основних формах: (а) як певний вид діяльності учасників відносин, спрямованої на забезпечення нормального функціонування певної сфери суспільного життя; (б) як застигла пасивна форма, наприклад у вигляді «позицій» людей відносно інших осіб, у формі правового соціального статусу громадян, у вигляді соціальних інститутів тощо [3,99;4,59].

Соціальний зв'язок, у відносинах, що розглядаються, проявляється у вигляді діяльності (прав та обов'язків) суб'єктів з приводу законного заволодіння або/і використання поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду.

Окремого розгляду потребує питання щодо механізму заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту злочину, передбаченого ст. 239² КК України.

За справедливим зауваженням В.К. Глістіна, суть дослідження механізму спричинення шкоди полягає в тому, що це дозволяє зрозуміти ту сферу, де виникають зміни, а значить вирішувати кримінально-правові та кримінологічні проблеми що виникають в процесі заволодіння поверхневим (грунтовым) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах, шукати найбільш ефективні засоби захисту цих відносин [1,18].

Для досліджуваного злочину характерним є такий механізм заподіяння шкоди суспільним відносинам, за якого шкода завдається шляхом розриву або зміни (деформації) соціального зв'язку. Розрив та деформація може здійснюватися, як зовні, так і з середини охоронюваних суспільних відносин. Зовні соціальний зв'язок розривається або змінюється шляхом впливу фізичної особи, яка не є суб'єктом досліджуваних відносин. Наприклад, коли особа не набула встановленого законом відповідного правового статусу, без отримання дозволу здійснює заволодіння поверхневим (грунтовым) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах. Але в більшості випадків розрив або зміна соціального зв'язку вчиняється з середини суспільних відносин, суб'єктами цих

відносин. У такому випадку винна особа, яка є спеціальним суб'єктом, тобто наділена повноваженнями по видачі дозволів на заволодіння землями водного фонду, здійснює численні і суттєві порушення законодавства в процесі видачі відповідних документів, які засвідчуватимуть право на заволодіння цим шаром земель. Також, деформація соціального зв'язку може здійснюватись з іншої сторони суб'єктів, осіб які мають бажання заволодіти предметом цих відносин і, отримавши законний дозвіл на заволодіння землями водного фонду, стали повноправними учасниками даних відносин. І маючи цей правовий статус суб'єкти-володільці здійснюють нецільове використання земель водного фонду (почали забудову, здійснюють незаконні дії, внаслідок яких знижується або втрачається родючість землі тощо).

Потрібно відмітити, що шкода, може також заподіюватися суспільним відносинам у сфері заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах, шляхом безпосереднього впливу на предмет цих відносин, тобто на поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду. Злочинні дії, що полягають у заволодінні поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах, негативно позначаються на структурі цих земель. У свою чергу, це призводить до небажаних змін в екосистемі певної місцевості (вплив на тваринний та рослинний світ тощо). Таке втручання є причиною появи ряду наслідків, які створюють загрозу або спричиняють екологічну небезпеку.

Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, крім основного включає ще й додаткові об'єкти злочину. Серед них відносини, що забезпечують життя, здоров'я, власність, безпеку виробництва, безпеку руху та експлуатацію транспорту – це не обов'язкові, а факультативні об'єкти цього злочину. Додатковий факультативний об'єкт – це такий об'єкт, який у разі вчинення певного злочину може існувати поруч з основним, а може бути відсутнім. Такими об'єктами можуть виступати тільки відносини, які поставлені законодавцем під охорону закону, тобто визначені як такий об'єкт самим законодавцем.

Враховуючи наведене, можливо сформулювати такі **висновки**: 1) безпосередній об'єкт незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах є складним, тому що об'єднує основний безпосередній об'єкт - суспільні відносини, які забезпечують екологічну безпеку у сфері використання земель водного фонду як складової літосфери, а також додаткові факультативні об'єкти, якими можуть бути відносини, що забезпечують життя, здоров'я, власність, безпеку виробництва, безпеку руху та експлуатацію транспорту; 2) специфіка відносин полягає у тому, що вони є правовими, тобто врегульованими національним законодавством; 3) суб'єктами відносин є Український народ, який реалізує конституційне право власності на природні ресурси через органи державної влади і місцевого самоврядування, територіальні громади, уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи; 4) предметом суспільних відносин слід визнавати поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду; 5) соціальний зв'язок у цих відносинах проявляється у вигляді діяльності (суб'єктивних прав та обов'язків) суб'єктів відносин з приводу законного заволодіння або/і використання поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду; 6) заподіяння шкоди об'єкту здійснюється шляхом розриву або деформації соціального зв'язку між суб'єктами відносин з можливим впливом і на предмет відносин у випадку погіршення якості поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду або його вилучення із структури відносин.

**ВОПРОС НЕПОСРЕДСТВЕННОГО ОБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ,
ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТ. 239² УК УКРАИНЫ (НЕЗАКОННОЕ
ЗАВЛАДЕНИЕ ЗЕМЛЯМИ ВОДНОГО ФОНДА В ОСОБО КРУПНЫХ
РАЗМЕРАХ)**

Кумановский М.В.

В работе автор определяет непосредственный объект преступления, предусмотренного ст. 239²КК Украине. Исследуется его структура и механизм причинения вреда.

Ключевые слова: общественные отношения, субъекты, предмет, социальная связь, механизм причинения вреда.

**QUESTION DIRECT OBJECT OFFENSE UNDER ART. 239² CC
UKRAINE (MISAPPROPRIATION OF LANDS OF WATER FUND IN
ESPECIALLY LARGE AMOUNTS)**

Kumanovskyi M.V.

There are defines the direct object of the crime stipulated in Article st.2392KK Ukraine in this aticle. Investigate its structure and mechanism of injury.

Keywords: society relations, subjects, subject, social communication, the mechanism causing the damage.

Список літератури:

1. *Глистин В. К.* Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений: объект и квалификация преступлений / В. К. Глистин– Л.: вид. ЛГУ, 1979. – 127 с.
2. Конституція України: наук.-практ. коментар / ред. кол: *В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін.* – Х.: Право; Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.
3. Кримінальне право України: Особл. ч. : підруч. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид.].– Х. : Право, 2010. – 270 с.
4. *Кудрявцев В. Н.* Право и поведение: моногр. / В. Н. Кудрявцев. – М.: Юрид. лит., 1978. – 191 с.
5. *Мельник М. І.* Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [7-ме вид., переробл. та доп]/ М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – К.: Юрид. думка, 2010 –1288 с.
6. *Митрофанов І. І.* Злочини проти довкілля: навч. посіб. / І. І. Митрофанов, А. М. Притула. – Суми: Університет. кн., 2010. – 205 с.
7. *Музыка А. А.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : моногр. / А. А. Музыка, Є. В. Лашук. – К.: вид. ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.

8. Положення про Державне агентство водних ресурсів України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 року № 453/2011 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.scwm.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=38&Itemid=124.

9. Положення про Державне агентство земельних ресурсів України: Указ Президента України від 8 квітня 2011 року № 445. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=120915&cat_id=138633.

10. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 року №458/2011. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=79023&cat_id=79022.

11. Положення про Державне агентство рибного господарства України: Указ Президента України від 16 квітня 2011 року №484/2011. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://darg.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=47.

12. Положення про Державну службу геології та надр України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року N 391/2011. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/391/2011>.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля: Закон України від 05 листопада 2009р., № 1708-VI / Відом. Верхов. Ради України. – 2010 – N 5. – Ст. 44.

14. *Тацій В. Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник. – Харків: УкрЮА, 1994 – 74с.

15. *Шульга А. М.* Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: наук.-практ. вид. / А. М. Шульга. – Х.: НікаНова, 2012. – 192с.

Надійшла до редакції 07.12.2012р.